

Els presoners republicans durant la Guerra Civil i el Franquisme

Irene Ferioli García

Títol: "Els presoners republicans durant la Guerra Civil i el Franquisme".

Curs: 2n Batxillerat.

Modalitat: Arts Plàstiques.

Realitzat per: Irene Ferioli García.

Tutoritzat per: Eduard Ocón

Data de composició: 13/ Gener/ 2011.

Agraïments

Després de la realització d'aquest treball, no puc estarme'n d'agraïr a diverses persones i entitats el seu temps i dedicació.

En primer lloc donar les gràcies a l'Eduard Ocón, tutor del meu treball de recerca, per la seva ajuda, els seus consells i per la seva útil aportació d'informació i de fonts de recerca. Gràcies per guiar-me i deixar-me treballar sense masses pressions però gràcies també pels tocs d'atenció.

En segon lloc, agrair de tot cor a les treballadores de l'Arxiu de Granollers, pel tracte rebut i la seva disposició, i per aguantarme remenant documents i fent milers de preguntes.

Moltes gràcies també al Mume (Museu Memorial de l'exili de la Jonquera), per la feina feta i la predisposició a ajudar, gràcies al personal pels fulletons i explicacions desinteresades, i en definitiva per l'ajuda, l'interès i la simpatia.

Estic molt agraïda també al personal de l'arxiu del camp de concentració de Dachau (Alemanya), per l'interès i l'ajuda prestada desinteressadament.

Gràcies també a en Roger Albaladejo i a la Clàudia Serra, per deixar-me fullejar els seus treballs i tenir així no una, sino dues referències.

Gràcies també a la multitud de persones que m'ha deixat llibres sobre el tema i a tots aquells que m'han recolzat durant la realització d'aquest treball.

No puc deixar d'agraïr, encara que ja no hi sigui, al meu besavi, per la seva enteresa durant els anys de patiment, i pel meravellós testimoni escrit que ens va deixar.

I per últim, gràcies al meu pare pel recolzament i l'ajuda, i a la meva mare, per fer-me prendre consciència de la importància de recordar.

A tots ells moltes gràcies.

Cites

"Aquell qui oblida la seva història està condemnat a repetir-la".- Jorge Agustín Nicolás Ruiz de Santayana.

"El món no està amenaçat per les males persones, sino per aquells que permeten la maldat".- Albert Einstein.

Índex

Presentació- pg 7

Introducció- pg 7

Hipòtesi i objectius- pg 8

1- Marc històric- pg 10

1.1- Context polític europeu

1.1-1. Alemanya

1.1-2. França

1.1-3. Espanya

2- La ideologia feixista- pg 14

2.1. El Feixisme espanyol

3- Els camps de concentració i presons franquistes- pg 15

3.1 Introducció

3.2 La "justícia de Franco"

3.3 Tipus de presoners

3.4 La organització dels camps i presons

3.5 El tracte als presoners

3.6 Les condicions de vida

3.8 Els treballs forçats: Els batallons de treballadors

3.9 Entreteniments

3.10 Les famílies dels presoners

3.11 La mort als camps de concentració i presons franquistes

3.12 L'alliberament de presoners: Els avals

4- L'exili: els camps de refugiats francesos- pg 40

5- La deportació d'espanyols a camps de concentració i extermini nazis- pg 43

6- La vida fora de la presó: conseqüències- pg 45

7- La memòria històrica- pg 46

8- Justícia en l'actualitat: Judicis i condemnes per als criminals- pg 47

9- Les restes de l'horror: Les fosses comunes- pg 48

Conclusions- pg 48

Bibliografia- pg 50

Annexos- pg 53

Presentació

En un bon principi, em vaig plantejar aquest treball de manera molt més àmplia, tenint com a títol inicial “ La vida durant la guerra civil i el franquisme”. La meva intenció era la d'abastar molts dels aspectes de la vida de les persones que van viure en aquest període històric, per aconseguir així un document que tractés sobre aquest període però desde un punt de vista més humà. Més tard, i després de parlar amb el meu tutor, vaig comprendre que era un treball massa extens i que havia de centrar-me en algun aspecte més concret. Després de sopesar moltes possibilitats, entre les quals hi havia els bombardejos i el paper de la cultura en la guerra civil, em vaig decantar per “Els espanyols en camps de concentració”.

El motiu pel qual he decidit enfocar el meu treball en aquesta direcció és el mateix que va fer que em decidís a tractar la guerra civil i el franquisme en el meu treball.

El meu besavi va estar pres 7 anys, i en aquest temps de cautiveri, va escriure molts poemes amb els quals va confeccionar un quadern que encara conserva la meva àvia materna. En els seus poemes parla tant de la seva família, com de les condicions en les que vivien els presos, del seu dia a dia, vivències pròpies i de la situació del país. Llegint el que ell va escriure, vaig saber que el meu treball tractaria sobre la guerra civil i la repressió franquista, i finalment vaig decidir focalitzar la investigació en l'internament d'espanyols en camps de concentració i presons.

Introducció

Quan sentim el concepte “camp de concentració”, el més probable és que ens vingui en ment els camps de concentració i extermini de l'Alemanya nazi. Però la veritat, és que aquest tipus d'internament de multituds no ha estat mai exclusiu del feixisme alemany, ni molt menys. Són moltes les nacions que han reclòs als seus presos en aquest tipus de centres.

Anomenem camps de concentració a aquells centres els presos dels quals són internats en condicions summament severes i gairebé sempre infrahumanes, i els quals no són degudament jutjats seguint les normes legals d'arrest i empresonament.

Els motius pels quals són detingudes aquestes persones, depenen del context polític i social de l'època en què viuen. Per aquest motiu, no existeix un únic perfil de pres, però sí existeixen característiques similars del motiu pel qual es persegueix i interna a les diferents

classes de presoners: En general, es tracta de la persecució de masses per motius racials, polítics, culturals o religiosos per part de dictadures i governs extremistes molt severos.

Com s'ha esmentat abans, la idea que tenim del fenomen concentracionari és més aviat limitada, i és difícil que la relacionem amb nosaltres. Doncs bé, entre les nacions que han recorregut a aquest tipus de presons està Espanya.

Es calcula que des de l'any 1936 al 1947, és a dir, durant el període de la Guerra Civil i part del Franquisme, han existit 194 camps de concentració franquistes repartits per tot el territori espanyol.

La veritat és que se sap molt poc sobre l'internament d'espanyols en camps de concentració i de l'existència d'aquests a Espanya, i són realment pocs els documents que existeixen, que puguin aportar dades sobre la realitat dins d'aquestes presons. L'escassetat de documents, unit a la destrucció intencionada de gran part d'aquests i a les diferents informacions proporcionades per les SS i altres autoritats, provoquen una idea bastant confusa i dificulten la tasca d'aportar dades exactes sobre la vida i el funcionament en aquests camps, el nombre exacte de persones que van ser internades i la quantitat de vides humanes que es van cobrar.

Si sumem tots aquests factors, trobem com a conseqüència moltes llacunes en un passat gens llunyà, marcat per una sèrie d'esdeveniments brutals dels quals és molt el que desconeixem.

Hipòtesi i Objectius

L'objectiu primer d'aquest treball és verificar o refutar la hipòtesi que plantejo a continuació:

. Hi havia diferències entre el que anomenem presons i els camps de concentració franquistes?

Però la meva intenció no és limitar aquesta investigació a la hipòtesi plantejada, doncs existeixen molts altres objectius que persegueixo amb el meu treball, que resumeixo en els

següents punts:

. No limitar-me a l'internament d'espanyols en camps de concentració i presons franquistes, sinó també als exiliats espanyols interns en camps de refugiats del sud de França i a la deportació d'espanyols a camps de concentració i extermini alemanys.

. Poder recaptar la suficient informació com per oferir una idea aproximada de la vida dins dels tres tipus de camps en els quals es centra aquest treball.

*El cos del treball serà complementat amb informació extra, com articles, testimonis, fotos i/o escanejos de documents originals, etcètera.

Una vegada exposats aquests punts, he d'afegir que el meu treball consta d'una prèvia situació històrica, tant a nivell espanyol com europeu, per poder conèixer així els eixos ideològics que movien el fenomen concentracionari a Europa, així com una breu situació prèvia als esdeveniments per entendre els desencadenants de la Segona Guerra Mundial i de la Guerra Civil espanyola respectivament.

Per sobre de tots aquests objectius, persegueixo la finalitat de demostrar que no es tracta d'un fenomen aliè a nosaltres, i molt menys llunyà, i és que ningú pot assegurar que no tornaran a donar-se situacions com les viscudes. És per això que crec que hem de conèixer, llegir i informar-nos per lluitar contra l'oblit d'un passat determinant en la nostra història. I de la mateixa manera que és la nostra obligació conservar la memòria d'aquells qui ho van patir, també ho és que aprenuem de les errades comeses, per poder així actuar en conseqüència.

1- Marc històric:

1.1- Context polític europeu.

-Factors desencadenants de la Segona Guerra Mundial:

La Primera Guerra Mundial, deixa el món en pèssimes condicions. Als Estats Units s'origina la crisi econòmica coneguda com el crac del 29, que sacseja de rebot a Europa i el resultat del qual és el de fallida, desocupació laboral, pobresa i sobretot d'una gran decepció de la població. Com a resposta a aquests problemes econòmics, polítics i també socials, apareix el feixisme.

Aquest tipus de política extrema, es converteix ràpidament en una idea atractiva i popular per a tota aquesta població descontenta i amb ànsies de canvi.

Molts països albiren una futura nova guerra, així que Europa es troba en una situació de "pau armada", on aquests països es preparen a través d'aliances entre ells per protegir-se en cas de l'atac de tercers. Aquestes unions constitueixen l'anomenada Lliga de les Nacions, la finalitat de la qual era també la de resoldre diplomàticament els problemes que poguessin existir entre aquests països aliats. Aquesta primera aliança és la formada per Gran Bretanya, França i Polònia.

En contraposició a aquesta aliança, existeix un altre pacte entre nacions d'ideologia feixista. Aquesta nova aliança està en un inici formada per Alemanya i Itàlia, l'anomenat eix Berlín-Roma, al que més tard s'uneix Japó.

Podem dir doncs, que durant aquest període d'entreguerres, aquestes aliances formades pels dos bàndols, van crear unes sòlides bases per a la guerra que s'aveïnava, i que inevitablement va acabar per esclatar.

1.1.1. *Alemanya.*

Una vegada finalitzada la Primera Guerra Mundial, els països aliats van signar el 28 de Juny de 1919 l'anomenat Tractat de Versalles. Els aliats van considerar Alemanya com l'única culpable de la Primera Guerra Mundial, imposant-li a través d'aquest tractat, unes penalitzacions i indemnitzacions econòmiques molt severes. Alemanya va perdre les seves colònies, una vuitena part del seu territori continental i aproximadament 6.500.000 habitants. A més, es va veure obligada a córrer amb les despeses de la recuperació dels països aliats després de les destrosses causades per la guerra.

Per evitar que Alemanya tornés a representar un possible perill de guerra en un futur, es va prohibir el reclutament militar als alemanys i es va reduir el seu exèrcit a 100.000 soldats, alhora que es va reduir també la seva flota.

El tracte que van rebre els Alemanys després de la guerra, unit als grans problemes econòmics que van provocar les condicions imposades pels aliats i la crisi econòmica que ja de per si patia Europa, van provocar un estat d'ànim de descontent i humiliació al poble alemany alhora que creixia l'odi cap als països aliats i es coïen unes grans ganes de canvi. Com a resposta a aquesta situació i a l'estat d'ànim Alemany, sorgeix el Partit Nacional Alemany liderat per Adolf Hitler, que poc a poc va comptant amb més adeptes. El nazisme es converteix amb facilitat en un fenomen de masses, que compta amb el suport de la major part de la població alemanya, en tractar-se d'una ideologia que promet reparar "l'honor tacat" del poble alemany.

Després de guanyar les eleccions, Hitler imposa una dictadura, la qual cosa significa que l'estat controla tots els aspectes polítics i militars. La forma de govern es radicalitza en extrem, podent controlar així a la població en cas d'una possible revolució comunista.

1.1.2. *França.*

Després de la Primera Guerra Mundial, França es troba en pèssimes condicions. Tot i haver guanyat la guerra, el país pateix una sèrie de conseqüències durant el període de postguerra, com ho és el debilitament demogràfic, degut per una banda a la quantitat de morts i desapareguts durant la guerra (les xifres oscilen al voltant de 1.600.000 morts, tant militars com civils), i per altra banda a la notable disminució de la natalitat, fet que va provocar un envelliment de la població francesa, i conseqüentment, una majoria de població passiva en el sentit laboral.

També hem de tenir en compte les pèrdues econòmiques que suposa per sí mateixa una guerra de la magnitud de la Primera Guerra Mundial, i encara que Alemanya s'hagués vist obligada a pagar elevades indemnitzacions als països del bàndol enemic, França va haver de dur a terme un pla de recuperació per a la seva economia. Aquest pla consistia principalment en orientar els esforços per a la seva reestructuració econòmica cap al desenvolupament de la indústria a través de mà d'obra agrícola.

A ran precisament d'aquesta classe social, la obrera, apareixen tensions socials degut al descontent de les masses treballadores excombatents. Aquest malestar és provocat per les expectatives de recompensa d'aquesta classe després d'haver abandonat les seves reivindicacions per a prestar servei al país durant la guerra. La compensació que esperaven era una legislació social que afavorís els drets dels obrers, com a resposta a la seva fidelitat durant el conflicte. Però les seves expectatives no es veuen satisfetes, així que els obrers comencen a afiliar-se en masa als sindicats, i augmenta el seu esperit reivindicatiu, que culmina amb les vagues de 1920.

Paral·lelament, i com era d'esperar, el poble francès aposta per polítiques de caràcter més social i que afavoreixin els treballadors, com ho era el Partit Socialista, que progressivament va anar guanyant força.

Aquests problemes econòmics i socials van ser afrontats pel govern sense repressió, a diferència d'altres països com Alemanya i Itàlia, que comencen a perseguir els moviments socialistes i l'esquerra en general, com ja s'ha dit, desde uns governs molt autoritaris d'extrema dreta.

1.1.3. Espanya.

-La Segona República i l'esclat de la Guerra Civil Espanyola:

Després de l'abdicació d'Alfons XIII a causa de la falta de recolzament a la monarquia a les eleccions municipals convocades l'any 1931, s'instaura la Segona República a Espanya. La primera fase d'aquest període serà l'anomenada "bieni progressista", degut a les lleis de caràcter progressista i d'alt contingut social aprovades pel llavors actual govern de la República (format per diferents formacions republicanes d'esquerra junt amb el Partit Socialista).

La lentitud d'execució de les lleis, i el fracàs general de les promeses fetes pel govern de la República, provoquen un gran descontent popular, que junt amb les revoltes anarquistes de gener i desembre de 1933 acaven amb la caiguda del govern.

Després de l'estrepitós fracàs del primer govern republicà, comença el que l'esquerra anomena "bieni negre", amb un govern de centre dreta que anul·la molts dels drets socials instaurats durant el bieni progressista.

La població espanyola es troba de nou en una situació de disconformitat vers la República, degut al retrocés de la política espanyola causat pel govern conservador. La situació no millora quan el govern de Lerroux nomena tres ministres de la CEDA, fet que provoca un descontent majúscul en l'esquerra i els nacionalismes. I així ho fan saber, a través de la proclamació de Catalunya com a "estat català", la proclamació també desde Oviedo de la República Socialista Espanyola i la vaga general revolucionària convocada per la UGT, provocant així la revolució de 1934.

La situació finalitza amb la repressió per part del govern cap als sublevats, portant la "Legión" desde Àfrica.

Degut als escàndols polítics i financers, el govern radical-cedista cau i rere unes noves eleccions, puja al poder el Front Popular, partit nascut de l'unió de l'esquerra i recolzat pels anarquistes, fundat el Febrer de 1936.

El govern del Front Popular destina fora de Madrid als generals considerats contraris a la república, a causa del temor a un aixecament per part de l'exèrcit, degut a l'història que Espanya té amb aquest tipus d'accions militars.

Espanya es troba en una important situació de polarització ideològica, en la que podríem distingir dos importants eixos, el d'una Espanya progressista d'esquerres i una de dretes ultraconservadora.

El primer eix estava format per partits republicans, socialistes, marxistes, comunistes i anarquistes, junt també amb els nacionalismes i els sindicats de treballadors. El segon, estaria integrat pel clergat no republicà, per les classes privilegiades, per una burgesia no liberal i per gran part de l'exèrcit.

Aquest segon bàndol ideològic veu perillar la seva posició social i trontollar la seva concepció d'una Espanya unida i de forts costums religiosos i conservadors, a causa de les revoltes i la persecució en massa de religiosos per part de grups radicals, així com l'ambient

general durant el procés de democratització del país durant aquest període de polítiques de caràcter social i progressista.

Degut, com s'ha esmentat abans, a la tradició espanyola amb els aixecaments militars, unit al recolzament militar a la causa antirepublicana, no era d'extranyar que es temés una estratègia per enfonsar el govern establert. I de fet, els temors van ser acertats, i les previsions es van complir de la pitjor manera possible, amb un aixecament militar que va dur a un cop d'estat el 17 de Juliol de l'any 1936 i, conseqüentment amb l'esclat de la inevitable Guerra Civil Espanyola.

2. La ideologia feixista.

2.1.El Feixisme espanyol.

-introducció.

El franquisme va nèixer damunt uns ciments ideològics elementals i poc estructurats, basats principalment en la tradició conservadora espanyola i l'exèrcit.

Els seus principis ideològics van ser extrets principalment dels programes falangistes, carlins, d'ideologies monàrquiques i dels components més conservadors i tradicionalistes de l'esglèsia catòlica.

Els trets definitoris de l'ideologia franquista no van patir canvis durant la guerra i els anys de franquisme, ja que estem parlant d'uns ideals pertanyents a un règim dictatorial i per tant, gens flexible.

-La unitat d'Espanya: El sentiment nacional.

El franquisme entenia la pàtria com a comunitat única, que comprenia una llengüa, religió, història i cultura comunes.

Espanya havia de tenir uns principis fermes, i estava compromesa amb la difusió dels seus ideals i cultura arreu del món, és a dir que existia una forta intenció imperialista.

Per tant, podem afirmar que les bases ideològiques franquistes eren d'un nacionalisme extrem, expressió de la unió de l'Església amb l'Estat. Amb aquesta unió d'estat i religió, la jerarquia eclesiàstica pren part en les decisions polítiques, i no només això, sinó que cobra tal importància al nou règim que la defensa de la fè passa a ser part de l'essència històrica d'Espanya.

-La persecució dels "Rojos".

Un tret molt important del feixisme espanyol és l'anticomunisme i l'antiliberalisme, entent que el comunisme xocava amb els valors cristians imposats, i que el liberalisme o progressisme era una ideologia individualista i aliena a la tradició espanyola.

Per tant, el Franquisme no va acceptar aquestes doctrines, ni cap que fos perillosa per al nou règim (per tal de mantenir l'estabilitat de la dictadura) i va ser aquesta "perillositat" de les esquerres les que van portar als franquistes a realitzar una neteja política massiva, a través de la persecució, empresonament, tortura i eliminació de tots aquells considerats contraris al règim de Franco i als seus ideals

3.Els camps de concentració i presons franquistes.

3.1- Introducció:

-La repressió Franquista.

La repressió franquista va ser la resposta a la necessitat de mantenir estable i consolidar el règim dictatorial establert, a través de la persecució, captura, tortura i assassinat dels

contraris a la dictadura. Amb aquest mecanisme es pretenia exemplificar i penalitzar els delictes comesos i evitar la repetició de situacions polítiques com la de la Segona República (1931-1936). Les armes represives franquistes van ser justificades per la dictadura a través d'una cobertura legal imposada pel mateix règim. El principal mecanisme repressiu el trobem a les presons i camps de concentració franquistes.

-El sistema de presons i camps de presoners.

Desde pràcticament el començament de la Guerra Civil espanyola, els nacionals van organitzar un sistema de centres de reclusió de presoners enemics al règim que va anar creixent a mida que augmentava el territori en mans dels sublevats, i a mesura que augmentava el territori conquerit, augmentaven consegüentment el nombre de presoners interns.

El fenomen concentracionari franquista, responia a la pretensió del nou règim encapçalat per Francisco Franco, de restaurar "l'ordre tradicional" d'una Espanya republicana que tot just feia cinc anys que provava amb un nou sistema democràtic i progressista, contrari a les intencions del general Franco.

L'intenció d'aconseguir la total submissió d'aquells considerats contraris al règim a través de la por, va ser durament resolta amb la violència física i psicològica, les dues trobades en els camps de concentració.

Però el règim franquista va anar més enllà de la violència. Les tortures constants, les humiliacions i les ínfimes condicions de vida dins els camps, es complementaven amb la mort, l'eliminació sistemàtica d'aquells considerats contraris al "Glorioso Movimiento Nacional".

Presoners arrenclarats.

3.2- La “justícia de Franco”.

Tot just va començar la guerra, el bàndol nacional va posar en funcionament allò que ells mateixos anomenaven la “justícia de Franco”.

Es tractava d'una maquinària jurídica creada per tal de donar cobertura legal a la neteja política que segons els franquistes era necessària per a la nova Espanya.

Només deu dies després de l'aixecament militar, durant el Juliol de 1936, la Junta de Defensa Nacional va aprobar un sistema de detenció que proclamava que els judicis civils i militars serien sotmesos al codi de justícia militar. Això, junt amb la Llei de Responsabilitats Polítiques (instaurada l' 1 d'Agost de 1939 i que va suposar l'incautació de béns, multes embargaments i fins i tot l'exili de un gran nombre de polítics republicans), va constituir el marc legal per a la persecució, detenció i eliminació de desafectes al règim.

Els nacionals van utilitzar aquells qui sentien simpatia pel nou règim i a aquells qui simplement volien aprofitar-se de la situació.

Al començament de la posada en marxa d'aquest sistema, es van jutjar els assassinats i excessos comesos durant la Guerra Civil, però aviat es va jutjar qualsevol persona amb un mínim lligam amb la República.

La poca garantia d'aquest nou sistema judicial, junt amb el seu caràcter retroactiu i el fet que no fóssin necessàries les proves inculpatòries, va afavorir la delació, element indispensable i eix de la justícia de Franco.

És per això, que es va convertir en una potent eina de venjança personal, aconseguint enfrontar els ciutadans, i alhora, funcionant com a mecanisme repressiu.

3.3-Tipus de presoners:

Els motius pels quals s'internaven els presos eren polítics, sense deixar de banda però que els motius de les delacions eren ben diversos.

El fet, es que el presos eren acusats de desafecció al règim de Franco, i dins aquests presos polítics hi havien dirigents i militants d'esquerres, polítics, intel·lectuals, militars deslleials a l'aixecament i professionals liberals. S'ha de recordar que les condemnes sovint tenien caràcter retroactiu, és a dir, una persona que havia sigut militant d'una organització obrera durant la República, podia ser detinguda després de la creació del sistema judicial franquista.

En general, els presos responien a ideologies d'esquerres, com ho són el comunisme, el socialisme i l'anarquisme. També es van perseguir aquells qui pertanyien a determinades organitzacions considerades per Franco contràries al règim, com en el cas de sindicalistes o massons.

Els nacionalismes van ser perseguits, i la total anul·lació de drets dels pobles Català, Gallec i Basc principalment, va provocar l'oposició al règim de tots aquests nacionalistes regionals. Per tant, va ser molt freqüent la seva detenció i internament a presons i camps d'arreu d'Espanya.

Els presoners eren tant homes com dones, i fins i tot nens i nenes que es veien arrossegats amb els seus pares.

Però el més comú era que els presoners fossin homes desde molt joves fins a homes d'avançada edat, ja que eren aquests els més actius en la vida política i laboral, i per tant, hi havien més homes amb "antecedents".

-La jerarquia de presoners.

Dins els camps de concentració espanyols va existir certa jerarquia entre els presoners interns. En alguns centres, els presoners més violents, feien de vigilants dels demés, a canvi de certs privilegis.

3.4-La organització dels camps i presons.

Per a poder fer una explicació de la organització dels centres de reclosos franquistes, s'ha de diferenciar entre dos tipus principals: Les presons i els camps de concentració.

Si fem un anàlisi de les característiques de cada tipus de centre, trobem que un tipus funciona com a extensió de l'altre. Hem d'entendre que, acabada la guerra, les presons van proliferar, es van omplir fins als seus màxims i més, al començament amb presoners de guerra. Però a mida que els nacionals van ampliar el seu ventall d'enemics al règim i per tant, mereixedors de ser empresonats, els establiments penitenciaris ja existents van resultar insuficients per a la quantitat massiva de gent detinguda i empresonada.

Els camps de concentració van arribar a la xifra de 194, per on van passar es calcula que 431.251 presoners, i van ser la resposta a aquesta falta d'instal·lacions de reclusió de desafectes al Moviment Nacional (hi havia aproximadament 200 presons que comptaven amb 124.423 reclosos).

Els camps de concentració franquistes no eren edificacions sòlides construïdes amb la finalitat de fer la funció de camps de concentració, sinó que o bé s'improvitzaven tancats amb fil·lerrades i barraques en terra deshabitada (per exemple, en camps de cultiu com a Albaterra), o bé s'utilitzaven instal·lacions ja existents i s'habilitaven com a tals.

Es calcula que a Espanya van existir més de 180 camps de concentració repartits per la península i les illes. Sovint es tractava d' espais com ara hospitals, escoles, estadis, monestirs, convents, plaçes de braus, etc. On els reclosos eren empresonats en unes condicions de vida deplorables, sota el control de generals i soldats nacionals.

Per a regentar tantes presons i camps, es va promocionar com a funcionaris de presons a falangistes, alferesos provisionals llicenciats i "adeptes a la causa nacional".

3.5-El tracte als presoners.

Com diu Narciso Julian, ex-oficial comunista presoner al camp de concentració d'Albaterra durant el règim franquista, els reclosos no eren considerats ni tractats com a éssers humans, sinó com a coses.

La deshumanització dels "rojos" per part del franquisme, va portar a la tortura sistemàtica d'aquests, en totes les seves formes.

-Tortura física.

Pel que coneixem gràcies als pocs testimonis que segueixen en vida, la gran majoria dels presoners estaven sotmesos a durs maltractaments físics, durant els interrogatoris, o sense cap motiu aparent. Eren colpejats amb el fusell a diferents parts del cos, i s'els propiciaven puntades de peu i agressions de tot tipus.

-Tortura psicològica.

La manifestació de tortura psicològica més impactant viscuda als camps de concentració franquistes, va ser el fet d'obligar els demés presos a presenciar les execucions d'aquells qui eren afusellats. Això es feia principalment com a provocació, per tal de generar odi i por entre els demés reclosos.

Sovint, els presoners que eren condemnats a mort havien d'esperar el seu afusellament durant un llarg període de temps, moltes vegades podia tractar-se d'anys. Per tant, cada dia perfectament podia ser l'últim, de manera que la incertesa i la por torturaven el condemnat.

Els presoners eren víctimes d'humiliacions constants per part dels nacionals, eren insultats, escopits i sotmesos a terribles interrogatoris de llarga durada. Eren privats de la seva llibertat, de la seva dignitat com a éssers humans i de tots els seus drets fonamentals, patint constants tortures i veient-se obligats a separar-se de les seves famílies i amics, i molt freqüentment havent de suportar el constant trasllat a diferents camps de concentració repartits per tot el territori espanyol.

Aquests trasllats suposaven un desgast mental i físic que esgotava aquell qui ho patia, i sovint acabaven amb la seva vida.

3.6-Les condicions de vida.

Les condicions en que vivien els presoners eren infrahumanes. L'escassetat d'aigua i menjar provocaven la deshidratació i desnutrició dels presoners, que van cobrar-se moltes vides dins els camps.

Per altra banda, les pèssimes condicions higièniques feien dels camps i les presons un niu d'enfermetats, i els pocs recursos sanitaris i les males instal·lacions, que reunien molts presoners en pocs metres quadrats, facilitaven la seva propagació.

Les enfermetats més comunes en les presons i camps de concentració franquistes van ser el tifus, la tuberculosi i la verola, i sabem a través d'escassos testimonis escrits, que va haver proliferació de malalties com l'antrax i la sarna entre els reclosos.

Aquestes poques fonts testimonials, ens aporten dades sobre la vida quotidiana i les condicions infrahumanes dels camps i presons franquistes, com ho fa *Ezequiel San José López*, que va ser membre de les *Juventudes Socialistas Unificadas* durant la guerra. Va ser un actiu combatent al bàndol republicà i va passar dos llargs períodes de captiveri a Albacete.

Al seu treball "*Sobre las cárceles franquistas*", ens descriu la vida dins una presó franquista, la d' Albacete, que ens permet fer-nos a la idea de la brutalitat de les tortures i les condicions de vida ínfimes d'aquest mecanisme repressiu.

Explica que les presons estaven abarrotades de presoners, així que s'habilitaven els patis interiors com a cel·les, sense sostre que protegís contra el fred, la calor o la pluja. Per tant, molts presoners dormien al ras, a terra, sense cap tipus de matalàs ni flassada.

Però això no és res comparat amb la situació dels presoners condemnats a mort, que eren apilats de setze en setze a cel·les destinades a només dues persones.

Les condicions higièniques eren deplorables a tots els camps de concentració i presons, on les defecacions, orins i aigua bruta inundaven parts dels recintes, embrutant els que havien de dormir-hi. Això va ser degut, en els camps de concentració, a la inexistència d'urinaris o lavabos, i en el cas de les presons, al mal o nul funcionament d'aquests.

Presoners de diferents edats.

Reclusos fent la salutació feixista.

3.8- Els treballs forçats: Els batallons de treballadors.

Durant el Franquisme es van organitzar els anomenats batallons de treballadors, grups de presoners que realitzaven treballs forçats del caràcter d'obres públiques, reconstrucció de ponts i edificacions destruïdes durant la guerra, construcció de pantans, dics, vies de tren, monuments commemoratius al règim Franquista etc.

Moltes empreses van aprofitar-se d'aquesta mà d'obra esclava per a dur a terme els seus projectes.

Les condicions de treball eren extremadament dures, i la labor més comuna era la de picar pedra, ja que no hi havia ús de màquines per a realitzar les feines més pesades.

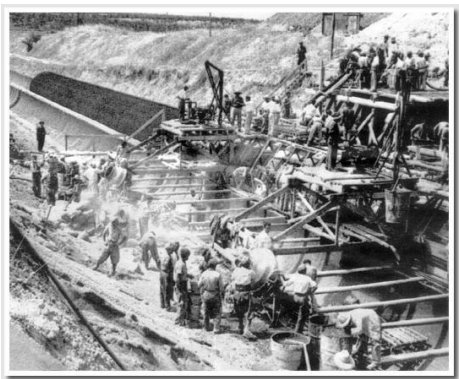
L'any 1942 es va crear la Junta de *Campos de Concentración y de Batallones Disciplinarios* per a 46.678 reclusos enquadrats a 51 batallons.

L'any 1939 es va crear el *Servicio de Colonias Penitenciarias* per construir canals com el del Guadalquivir . Entre 1940 i 1962 aproximadament 200 presoners van construir 160 quilòmetres de canal.

La *Dirección General de Regiones Devastadas y Reparaciones* va controlar la reconstrucció de 400 pobles. Segons el règim Franquista, estaven donant l'oportunitat de que els presoners reconstruïssin els pobles que ells mateixos van destruir durant la guerra.

Les penes es podien redimir amb el treball, que era pagat miserablement, ja que l'Estat i les empreses es quedaven el 75% del salari total.

Altres obres construïdes: el Valle de los Caídos, el Túnel de Vielha, el ferrocarril de Burgos a Madrid, la carretera de la vall de Roncal, explotació de les mines de Peñarroya, l'aeroport de Sondica i multitud de ponts i pantants com el de Benaixent entre d'altres moltes explotacions i construccions d'obres públiques i privades.

Construcció d'un canal per un batalló de treballadors.

3.9- Entreteniments.

La manera en que passaven el seu temps els presoners, quan no havien de realitzar treballs forçats, pot semblar una informació irrellevant. Però, en la meua opinió, durant un episodi de captiveri, les hores mortes cobren molta importància.

Sovint, sobretot en els camps amb més caràcter de presó, no es permetia la relació freqüent entre presoners, per tant, les hores que els reclosos passaven sols, s'havien d'omplir d'alguna manera.

Trobem que normalment, aquest temps es destinava a fer feines com dibuixar i sobretot, escriure. Durant les llargues hores de captiveri s'escriuen cartes als familiars i amics, però també es van escriure molts relats i poesies, que parlaven d'anyorança, melancolia, pena i crítica, per la situació en que es veien els republicans i per la situació general que vivia el país en aquells moments.

Molts dels intel·lectuals que van passar un temps de la seva vida empresonats, compten amb moltes obres que van ser fruit d'aquells anys de captiveri.

Un bon exemple n'és Miguel Hernández, poeta que va escriure cartes i poemes, com aquestes "Nanas de la cebolla", que parla sobre la gana que passava la seva família durant els anys de guerra i franquisme, mentre ell era a la presó:

“La cebolla es escarcha
cerrada y pobre.
Escarcha de tus días
y de mis noches.
Hambre y cebolla,
hielo negro y escarcha
grande y redonda.

.
En la cuna del hambre
mi niño estaba.
Con sangre de cebolla
se amamantaba.
Pero tu sangre,
escarchada de azúcar,
cebolla y hambre.

.
Una mujer morena
resuelta en luna
se derrama hilo a hilo
sobre la cuna.
Ríete, niño,
que te traigo la luna
cuando es preciso.

.
Alondra de mi casa,
ríete mucho.
Es tu risa en tus ojos
la luz del mundo.
Ríete tanto
que mi alma al oírte
bata el espacio.

.
Tu risa me hace libre,
me pone alas.
Soledades me quita,
cárcel me arranca.
Boca que vuela,

corazón que en tus labios
relampaguea.

.

Es tu risa la espada
más victoriosa,
vencedor de las flores
y las alondras
Rival del sol.
Porvenir de mis huesos
y de mi amor.

.

La carne aleteante,
súbito el párpado,
el vivir como nunca
coloreado.

¡Cuánto jilguero
se remonta, aletea,
desde tu cuerpo!

.

Desperté de ser niño:
nunca despiertes.
Triste llevo la boca:
ríete siempre.
Siempre en la cuna,
defendiendo la risa
pluma por pluma.

.

Ser de vuelo tan lato,
tan extendido,
que tu carne es el cielo
recién nacido.
¡Si yo pudiera
remontarme al origen
de tu carrera!

.

Al octavo mes ríes
con cinco azahares.

Con cinco diminutas
ferocidades.

Con cinco dientes
como cinco jazmines
adolescentes.

.

Frontera de los besos
serán mañana,
cuando en la dentadura
sientas un arma.

Sientas un fuego
correr dientes abajo
buscando el centro.

.

Vuela niño en la doble
luna del pecho:

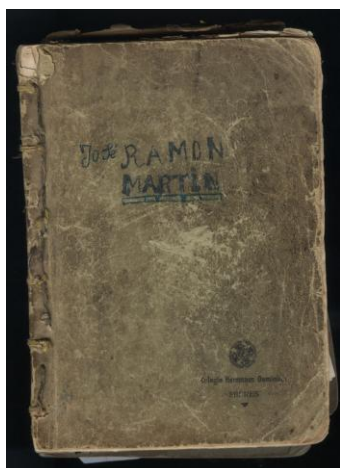
él, triste de cebolla,
tú, satisfecho.

No te derrumbes.

No sepas lo que pasa ni
lo que ocurre.”

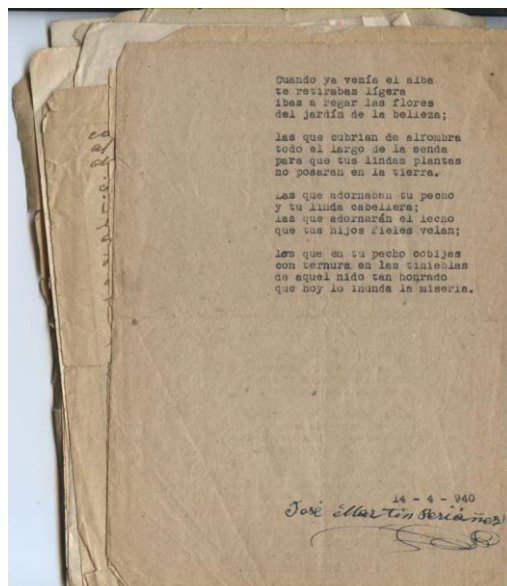
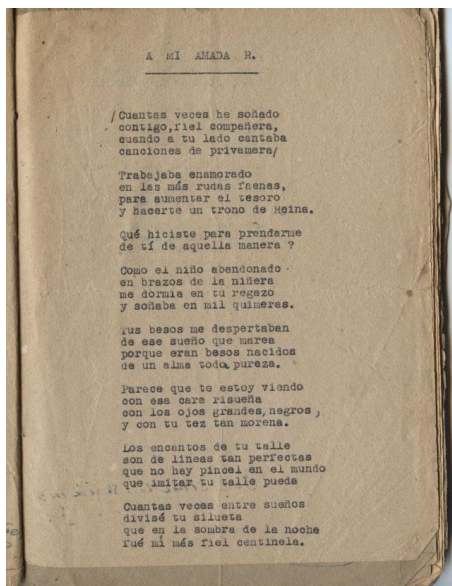
“Nanas de la cebolla”- Miguel Hernández (1939)

Un altre exemple desconegut, és José Ramón Martín, el meu besavi, que va confeccionar un extens quadern amb poemes de diferent temàtica durant la seva estada de 7 anys a la presó de Zamora.

Un bon exemple de poesia és "A mi amada.R", obra que aparentment parla d'una dona estimada, però que té una forta càrrega política, ja que es tracta d'una metàfora, i a través d'una noia que anomena "R", parla de la República i de la situació que viure i vivia a Espanya en aquells moments.

3.10- Les famílies dels presoners.

Els camps de concentració i presons no tenien els presoners com a úniques víctimes; els amics, i principalment les famílies, patien les greus conseqüències del seu empresonament.

Encara que es varen empresonar dones y nens, la majoria d'interns eren homes, que sovint tenien esposa i fills. La dona es trobava en una situació precària: Amb el marit a la presó, era ella qui havia de tirar endavant la canalla, sense l'ajuda econòmica de l'espòs ni el seu recolzament.

Deixant de banda el que suposava a nivell emocional tenir un familiar a la presó, les famílies patien fam i greus dificultats en la vida diària.

-Les visites:

A continuació, presento un poema escrit per José Martín Periañez, el meu besavi. El poema va ser escrit l'any 1940, mentre estava a la presó, i narra una escena de la seva vida quotidiana com ho eren les visites de la meva besàvia amb els seus fills, i que serveix d'exemple per a conèixer com es vivien les visites desde el punt de vista d'un pare reclòs.

Poema: "La visita"- José Martín Periañez.

Allí viene una mujer

Llorando desconsolada,

Viene a ver a aquel esposo

Que un día le arrebataron.

Viene a verle a la prisión

Donde encerrado se halla

Por el terrible delito

De pedir pan ¡Oh, que infamia!

Trae por toda compañía

Dos hijos de sus entrañas

Para que le den consuelo

Al padre que los aguarda.

Sienten temblando de frío

Colgados a sus espaldas,

Azotados por el viento

Y las llúvias despiadadas;

Y la madre cariñosa

Con el alma destrozada

Les cuenta cuentos de brujas

Para ver si así se callan;

Y también con mucha pena

Le decía estas palabras:

-Cuando lleguéis a la reja

De aquella oscura ventana,

Donde aguarda vuestro padre

Ambicioso vuestra llegada,
No le vayáis a decir
Que pasamos hambre en casa,
Ni que venimos a pie
En esta cruel mañana.

Es necesario que ignore
Nuestras angustias ingratas,
Decídle que estamos bien,
Y que cuando viene a casa,
Ayudáis a vuestro abuelo
Que ya es viejito y se cansa.-

Ya llegan a la prisión,
A ésta mazmorra inhumana,
Donde nuestras pobres vidas
Con gran lentitud se gastan.

Ya se oye la algarabía
De aquellas risas amargas,
Que finjen madres e hijos
Para contener sus lágrimas;
Lágrimas que ellos en vano,

Se esfuerzan por no arrojarlas.

Mientras en cruel espera,

Por la hora de la entrada

Con infinita paciencia

Sabemos siempre esperarla.

Ya, pegados a la reja

De tupida red metálica,

Con grandísima emoción

Se cruzan tiernas miradas.

Dos ojos grandes y negros

Que me traspasan el alma,

Me miran interrogantes,

Encendidos por la llama

De aquel amor firme y puro

Que ha fundido nuestras almas.

Luego mirando a los niños

Con una sonrisa casta

Les dice con gran dulzura

Aunque con una mirada:

-Decídle a papá los dos
Que pronto irá para casa,
Que lo queremos mucho,
Que le tenemos guardadas
Todas nuestras alegrías
Con las que tanto él gozaba.-

Y los dos como a porfía,
Con su lengua charlatana,
Me cuentan los angelitos
Infinidad de añoranzas.

Y a pesar de lo advertidos
Que en el camino quedaran
Me explican una por una
Las mil desdichas que pasan.

¡Qué saben los infelices
El martirio que les causan
Sus palabras inocentes
A dos almas traspasadas!

De pronto los pobrecitos

Viendo a su madre angustiada

Le preguntan sollozando:

-¿Por qué te has puesto enfadada?-

Así pasan los minutos,

Luego suenan las palmadas

Que con cruel exigencia

De la reja nos separan.

Entonces la amada esposa,

Aferrada a la ventana,

Con el corazón partido

Se desprende rezagada.

“¡Quisiera estarme aquí siempre!”

Son sus últimas palabras,

Y viendo como a empujones

A nosotros nos arrastran.

Estas horribles escenas

De la justicia inhumana

Las sufrimos a diario

Con resignación y calma,

Hasta que llegue ese día
 Que la humanidad aguarda
 Para ver en sus hogares
 La miseria exterminada.

La visita

¿He visto una mujer
 Herando de un novelista,
 que me arde a aquel espeso
 que un día se arrebataran.
 Tiene a volte a la prisión
 desde que cruce la puerta
 por el terrible delito
 de pedir por, oh que infamia!
 que por toda compañía
 dos hijos de sus entrañas
 para que se den consuelo
 al padre que los aguarda.
 Dicen temblando de frío,
 colgados a sus espaldas,
 arrotados por el viento
 y las lluvias deprimidas.
 La madre cariñosa
 con el alma destrozada,
 le cuenta cuentos de brujas
 para ver si así se callan;
 le también con mucha pena
 le decía estas palabras:
 - Cuando llegues a la reja
 de aquella oscura ventana
 donde aguarda vuestro padre
 ansioso vuestra llegada,
 no le digas a decir
 que parados hambre en casa,
 ni que os venimos a pie
 en esta cruel mañana.
 Es necesario que ignore
 vuestras angustias ingratas.

Diciéndole que estamos bien,
 que cuando viene a casa,
 le ayudar a vuestro abuelo
 que ya es viejo y se cansa.
 Ya llegada la prisión,
 a esta misa mora impudica
 donde nuestras pobres vidas
 con gran lentitud se gastan.
 Ya se ve la algarabía
 de aquellas risas burlas,
 que fingien madres y hijos,
 para contener sus lágrimas;
 lágrimas que ellos en vano
 se les pierden por no arrancadas.
 Y entonces, en cruz espera,
 por la hora de la entrada
 con infinita paciencia
 sabedora siempre esperarla.
 La pegada a la reja
 de tímida resaca metálica,
 con grandísima emoción
 se curan tiernas miradas.
 Dos ojos grandes y negros,
 que me miran interrogantes,
 encendidos, por lo llama
 de aquel amor firme y puro
 que ha fundido nuestras almas.
 Luego mirando a los niños
 con una sonrisa casta
 los dice con gran dulzura
 aunque con una mirada:
 -Diciéndole a papá los dos
 que pronto irá para casa,

que lo queremos mucho;
 que lo tenemos guardados
 todas vuestras cosas
 con las que tanto os paraba.
 Y los dos como a porfia,
 con su lengua de balatana,
 me cuentan los angelitos
 infinidad de cosas buenas.
 Esperar de los adalvidos
 que en el camino se detienen
 como explican a esta por una
 las mil desdichas que os paran.
 ¿Que saben los infelices
 el martirio que le causan
 sus palabras inocentes
 a dos almas tan pasadas!...
 De pronto los pobrecitos
 dicen a su madre angustiada
 le preguntan rollorante:
 -¿por qué te has puesto enfadada?...
 Así pasan los minutos,
 luego suevan las palabras
 que con cruz exigencia
 de la reja nos separan.
 Entonces la amada esposa,
 aferrada a la ventana,
 con el corazón partido
 se desprendió nada queda.
 "¿Quién era citarme aquí siempre"
 con sus últimas palabras,
 diciendo como a enojados
 la nosotros nos arrastran.

Estas horribles escenas
 de la justicia impudica
 las sé primos a diario
 con resignación y calma
 hasta que llegue ese día
 que la humanidad aguarda
 para ver en sus hogares
 la miseria exterminada.

12-12-40

José Martín Benítez

3.11-La mort als camps de concentració i presons franquistes.

-Introducció:

La Guerra Civil espanyola va cobrar-se centenars de milers de vides humanes, i no només del bàndol republicà.

Durant la guerra, van ser assassinats membres dels dos bàndols confrontats;

L'església va patir els assassinats de molts dels seus eclesiàstics, principalment bisbes i capellans a mans de grups republicans extremistes, que van cremar i saquejar esglésies i exhumar cadàvers.

Vàren morir tant nacionals a mans de republicans com republicans a mans de nacionals.

Però la República no va resistir, i Espanya va sucumbir al règim franquista. Amb el triomf de Franco, es va instaurar un règim amb ànsies de venjança, i disposat a fer d'Espanya un estat nou, afí a la seva idea de pàtria perfecta, fos quin fos el preu a pagar. Aquesta idea es pot entendre amb unes significatives declaracions que Francisco Franco fa durant una entrevista. El general pronuncia el següent discurs:

“Nosotros luchamos por España. Ellos luchan contra España. Estamos resueltos a seguir adelante a cualquier precio”.

Quan el periodista intervé dient: *“Tendrá que matar a media España”*, Franco conclueix amb la següent frase: *“He dicho que al precio que sea”.*

Com s'ha esmentat anteriorment, la mort va ser un element quotidià dins els camps de concentració i presons franquistes i parlant en termes generals, en tota la guerra i gran part de la dictadura.

La mort estava present en diverses formes:

-*Assassinats.*

Cap de les formes de mort en aquestes circumstàncies pot ser catalogada d'accidental, ja que les morts no es produïen per si soles, sinó que en major o menor grau, estaven provocades per una sèrie de causes.

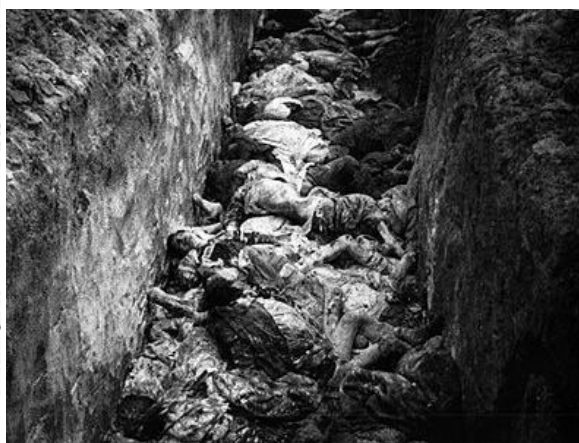
La mort més directa és la causada per assassinat, i dins les presons i camps de concentració, els assassinats estaven a l'ordre del dia, i eren part fonamental de l'existència d'aquests centres.

Quan parlem d'assassinats, dins els camps i presons podem trobar dues manifestacions:

.Els afusellaments:

Els condemnats eren transportats en camions normalment de matinada, a zones apartades, com barrancs o cunetes, on era més fàcil desfer-se dels cadàvers. Les víctimes s'arrangeraven molt sovint davant d'una paret o un mur, on es disposaven a ser afusellats per tiradors feixistes, que els disparaven amb fusells fins causar-lis la mort .Si l'afusellament s'havia dut a terme a la vora d'un barranc o cuneta, els cadàvers simplement es llençaven pel desnivell i es tapaven amb sorra.

Si s'havia produït en una altra zona apartada, els cadàvers es transportaven de nou en el camió o camioneta, per ser abocats junts i tot seguit coberts amb cal viva i sorra.

.Assassinats esporàdics:

Freqüentment es produïen assassinats dins les presons i camps de concentració, fruit d'alguna revolta més o menys greu. Aquestes morts eren produïdes per armes de foc, ja fos amb pistola o amb fusell.

-Morts degudes a les condicions de vida:

Dins aquesta causa podem parlar de les morts causades per malalties, per desnutrició i deshidratació. És molt possible que es donés algun cas de mort per hipotèrmia, ja que molts presoners dormien al ras, i amb les defenses baixes, com en el cas d'un presoner que realitza treballs forçats i que no té una alimentació adequada, el cos és més susceptible a factors externs com el fred.

El cansament i les morts produïdes per l'excès de treball o per accident laboral eren força freqüents.

3.12-L'alliberament de presoners: Els avals.

Els presoners més afortunats van ser alliberats després de la depuració de responsabilitats i la presentació d'avals.

Els anomenats avals de conducta de la Falange, eren uns documents que les famílies i amics directes dels presoners presentaven a les autoritats del poble o ciutat, on s'intentava negar qualsevol lligam amb la República o amb cap partit d'esquerres, i justificar els seus actes passats.

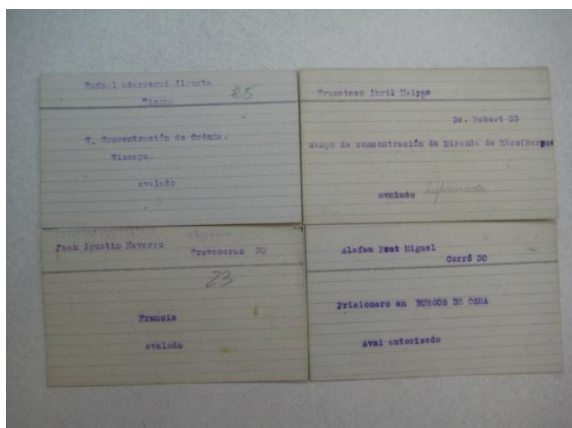
L'avalador (amic o familiar), tractava de convèncer les autoritats nacionals que el presoner tenia bona conducta, era un bon cristià i que per sobre de tot era "*adicto al Glorioso Movimiento Nacional*".

Els tràmits duraven molt de temps i eren complicats, i sovint s'havia de recollir signatures dels veïns del poble amb l'objectiu de demostrar que el detingut o condemnat no era culpable. Moltes famílies van demanar ajuda al capellà perquè deixés constància de la bona conducta i de la innocència de l'acusat.

-Arxiu històric de Granollers:

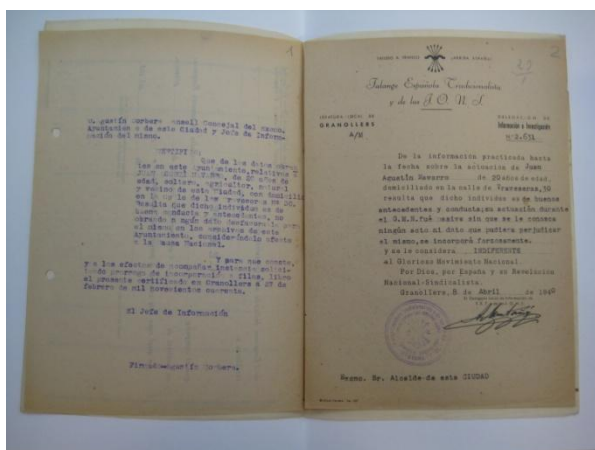
Els avals de conducta són dels pocs documents que podem trobar als arxius històrics, com el de Granollers, on compten amb dues calaixeres plenes de fitxes corresponents a

ciutadans presos en camps de tota Espanya i França, els familiars dels quals van presentar avals amb l'objectiu d'aconseguir el seu alliberament.

A cada fitxa hi consta el nom del presoner, la ciutat i carrer on residia normalment, el camp de concentració, presó o Batalló de treballadors on es trobava i el nom de l'avalador. Al revers de moltes de les fitxes apareix escrit un breu informe sobre els antecedents i conducta del presoner.

Cada fitxa té el seu aval corresponent; es tracta d'un document de major tamany, normalment d'entre 3 i 4 pàgines, on hi apareix l'informe del presoner redactat de manera més extensa i concreta.

El número total d'avalats de que disposa l'arxiu històric de Granollers és de 2.210. Si tenim en compte que en moltes de les fitxes hi apareixien dos, tres, quatre i fins a cinc noms de presoners diferents, normalment germans entre ells o amb alguna mena de relació parental, el nombre de presoners avalats només a Granollers augmenta molt.

No es té constància del nombre exacte de persones que van ser alliberades després de la presentació d'aval, i tampoc de la quantitat de presos Granollerins, ja que el més possible és que l'arxiu només compti amb una part dels documents que es van presentar a l'Ajuntament.

Alguns dels alliberats ho van ser relativament, ja que van ser allistats a l'exèrcit nacional, per a servir a la causa franquista en contra dels seus ideals.

4. L'exili: els camps de refugiats francesos.

Amb el triomf del bàndol nacional a la Guerra Civil espanyola l'any 1939, es va produir un fenomen anomenat "l'èxode republicà", que no es res més que l'exili en massa de republicans i contraris al règim de Francisco Franco.

Els republicans es van exiliar principalment a França, creuant la frontera a peu per diversos punts sense control militar, principalment la Junquera i Port Bou, que van ser els llocs de pas més freqüents.

Els exiliats provenien de pràcticament tots els punts de la geografia espanyola, així que es tractava d'un viatge extremadament dur i llarg, tenint en compte que eren els perdedors de la guerra, i molts d'ells estaven greument ferits a causa majoritàriament dels bombardejos i esfondraments. Van ser famílies senceres les que van recórrer els camins cap a França: Homes i dones grans i joves i nens i nenes, els més afectats pels bombardejos, que moltes vegades havien perdut extremitats en algú dels atacs que van arremetre contra la població civil espanyola.

Un cop creuada la frontera, després del llarg i dur viatge, els espanyols esperaven ser rebuts com a herois. Res més allunyat que la realitat, el govern francès va tancar els republicans en camps de refugiats improvisats amb filferrades situats en grans extensions de terreny, com a la platja d'Argelès Sur-Mer, al sud-est francès.

Encara que a França van existir nombrosos camps de concentració, el d'Argelès és sense dubte el més nomenat i conegut.

Les condicions de vida, com en els camps espanyols, eren deplorables. Els refugiats dormien al ras, o com a màxim en improvisats barracons fets amb xapes i fustes que no protegien contra el fred ni la calor. La gent passava molta gana i fred, i l'única manera que tenien per a esclafarse era formant grups al voltant de petites fogueres que encenien ells mateixos amb el que trobaven pel camp.

Refugiats al camp d'Argelès Sur-Mer escalfant-se al voltant del foc.

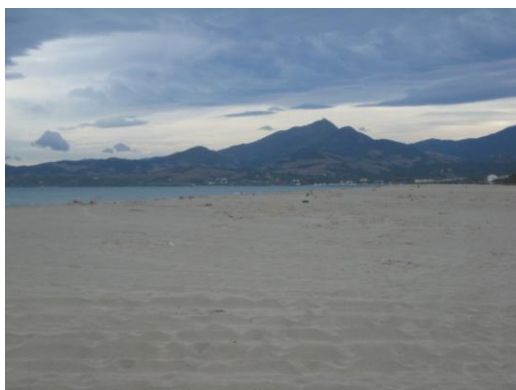
Els refugiats eren custodiats principalment per tropes colonials marroquís i senegaleses i alguns gendarmes Francesos.

La situació es va tornar totalment caòtica, per les condicions de vida ínfimes del camp; No hi havia campaments de barraques, ni lavabos, ni cuina, ni enfermeria i molt menys electricitat. Els ferits i malalts van colapsar els hospitals de la regió, mentre que molts d'altres morien a la mateixa platja. Les dones, sobretot les noies joves, perillaven si anaven soles pel camp, ja que es van donar casos d'abús sexual per part dels militars colonials i gendarmes.

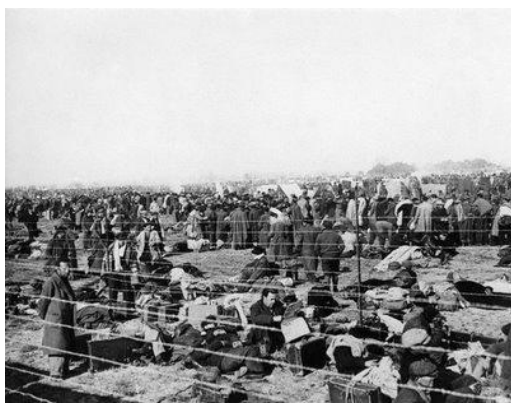

Veient la situació de colapso d'Argelès, es van establir altres camps de refugiats, com Saint-Cyprien, Barcarès, Agde, Vernet, Braum, Sep Fonds o Gürs. La xifra total de refugiats repartits pels diversos camps de concentració francesos rondava els 470.000.

L'any 1940 a França hi queden uns 120.000 refugiats, i durant l'ocupació alemanya molts fugien a la França de Vichy o a països aliats.

Platja Nord d'Argelès Sur-Mer en l'actualitat.

Platja Nord d'Argelès Sur-Mer l'any 1939.

Fosa comú d'Argelès Sur-Mer, amb un monòlit commemoratiu a les víctimes del camp de concentració.

5. La deportació d'espanyols a camps de concentració i extermini nazis.

Després del calvari dels camps de concentració francesos, molts exiliats van viure una situació extremadament crua si parlem de camps de concentració, tortures i assassinats massius.

Molts republicans van ser deportats a Alemanya, on es vivia sota un règim nazi que comptava amb un sistema totalment organitzat i eficaç de mètodes d'extermini per a la neteja racial i política que s'estava duent a terme sota les ordres d'Adolf Hitler.

El nazisme amagava uns clars motius econòmics rere un vel ideològic molt arrelat en gran part de la població alemanya, que culminava amb l'extermini principalment de jueus, gitanos, homosexuals, disminuïts psíquics i físics i comunistes de diferents procedències d'Europa i part d'Àsia.

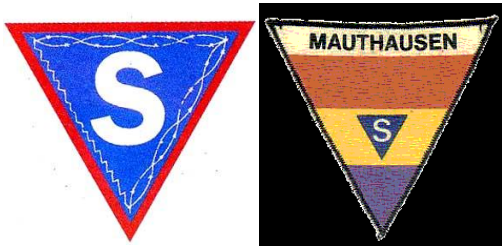
Els pobles jueu i gitano, van ser perseguïts per al motiu de ser "apàtrides", és a dir, segons el feixisme alemany, per no formar part d'una nació o pàtria. Doncs bé, els desafectes al règim de Franco van ser catalogats com a tals. Segons el general Franco, els republicans pensaven i actuaven en contra d'Espanya, per tant, no tenien nacionalitat.

Amb aquest argument, la mà dreta de Franco i ministre d'assumptes exteriors Serrano Súñer, va donar llum verda als alemanys per a deportar republicans desde França i internar-los en camps de concentració i extermini nazis.

Els camps de concentració nazis eren construïts amb aquesta funció, així que estaven dissenyats amb l'objectiu d'acollir grans masses de presos i amb l'objectiu últim de l'extermini d'èssers humans.

Només arribar al camp, en els anomenats “trens de la mort”, s’afaitava el els republicans de cap a peus, eren despullats i arrangerats en fileres a l’entrada del camp, de la mateixa manera que als demés presoners que internaven. Sovint eren ruixats amb mangueres d’aigua molt freda i amb molta pressió, com a inici de les tortures que patirien tots plegats en la seva estància dins el centre.

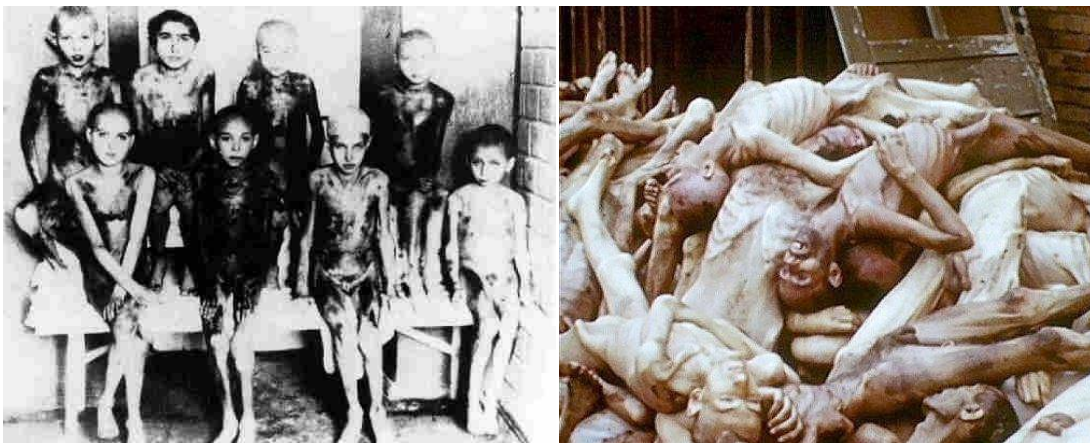
A continuació, eren vestits amb uniformes i s’els posava un braçalet amb el triangle blau amb les inicials “RS” (republikanische spanier), només la inicial “S” (Spanier), o fins i tot un triangle amb els colors de la bandera republicana; Símbols utilitzats per designar els republicans espanyols, de la mateixa manera que es designaven als jueus un braçalet groc amb l’estrella de David o als homosexuals un triangle rosa invertit.

Els reclosos dormien en lliteres de fusta sense matalàs, eren obligats a realitzar durs treballs forçats i el menjar i l’aigua eren realment insuficients. La gent moria a causa d’inhaniació, deshidratació i malalties diverses.

Però la principal causa de mort va ser l’assassinat en massa, a través dels més macabres mètodes: dutxes de gas, injeccions de gasolina al cor, mort a la forca etc.

Van ser realment pocs els republicans que van sobreviure al martiri dels camps de concentració nazis (només va sobreviure el 41 %), i els que van ser alliberats van portar a l’esquena greus conseqüències, de la mateixa manera que van fer-ho els presoners dels camps i presons feixistes i de camps de refugiats francesos.

Nens en greu estat d’inhaniació (esquerra) i piló de cadàvers morts a les cambres de gas (dreta).

6. La vida fora de la presó: conseqüències.

Les conseqüències provocades per una experiència com l'internament en un camp de concentració són moltes i molt dures. Sofrint tortures físiques i psicològiques, patint gana, fam, fred i vivint en condicions infrahumanes, presenciant la mort de molt a prop i de forma constant, després d'una altra experiència traumàtica com ho és una guerra, l'home, dona o nen qui ho pateix pot reaccionar de forma diferent segons l'experiència viscuda i fonamentalment de la personalitat de la propia víctima.

Podem diferenciar dos blocs principals en la reacció causada per una experiència d'aquest tipus: El primer bloc, és el format per aquelles persones la reacció de les quals correspon amb l'anomenada *sublimació*, que significa que l'experiència viscuda cobra una funció "positiva" en la víctima, allò viscut serveix per alguna cosa. Dins d'aquest grup de persones podem trobar tots aquells qui entenen la seva situació com a deure social o polític, ja sigui manifestat amb la publicació de llibres o memòries, articles, amb conferències, l'afiliació a partits polítics i associacions de víctimes o per la memòria històrica etc.

L'altre bloc el formen aquelles persones que no volen recordar el viscut, i el seu objectiu és reprendre la vida on l'havien deixat o començar-la de nou deixant en blanc el període d'empresonament.

-Seqüeles psicològiques.

A banda de la reacció personal, referint-nos a la manera com s'afronta allò viscut, la gran majoria (sino totes) les víctimes dels camps de concentració i presons han patit com a mínim alguna de les seqüeles psicològiques causades pel trauma durant o després del seu empresonament.

El quadre patològic o transtorn central que engloba els símptomes patits per un presoner o antic presoner és l'anomenat *estrés post-traumàtic*.

Aquest diagnòstic pot cursar amb múltiples símptomes:

-Ansietat i/o depressió: Aquest símptoma és més genèric, i és provocat sovint pels símptomes que es presenten a continuació.

-Record continuat de vivències: Les situacions viscudes es recorden de forma constant i de manera obsessiva per part de la víctima. Dins d'aquest símptoma trobem el fenomen conegut com *Flash back*, que es tracta de l'experimentació de les situacions de manera visual i molt precisa en un estat de consciència.

-Malsons: Els malsons posen de manifest allò que el subconscient ha emmagatzemat, per tant, en general es tracta de l'expressió més cruenta de les experiències més dures.

-Episodis deliroides:

-Quadres dissociatius: Dins d'aquest transtorn englobem els problemes de negació d'allò viscut i els problemes de pèrdua de la memòria. És l'altra cara dels transtorns produïts dins el terreny de la memòria (contrari al record constant de vivències). Es tracta d'un mecanisme inconscient, dut a terme per la pròpia ment, que emmagatzema els records perjudicials al subconscient, de manera que en aquest cas és molt freqüent la manifestació del trauma a través dels somnis.

- La síndrome d'Estocolm: Transtorn psicològic que es basa en la comprensió, justificació i fins i tot agraïment per part de les víctimes cap els seus agressors. Tot i que no era el més comú, van donar-se casos.

- Canvi de personalitat: Després d'un trauma d'aquestes dimensions es produeix un canvi en la personalitat de la víctima, i no sempre però sovint, un canvi de caràcter de transtorn psicològic. Diem que es un transtorn quan el canvi es produeix de forma negativa, com per exemple, una persona que era vital i coratjosa que viu una situació que la converteix en trista i poruga.

A banda de les conseqüències psicològiques, sortir dels camps de presoners o de treball va significar, per molts, la marginació social i la manca de treball entre d'altres conseqüències econòmiques degudes també als embargaments i expoliacions duts a terme pels franquistes.

7. La memòria històrica.

Amb la mort de Franco l'any 1975, i consegüentment amb la fi de la dictadura franquista, Espanya entra en un període anomenat "transició".

Espanya passa d'un règim dictatorial a un estat social, democràtic i de Dret, que compta amb una Constitució (1978).

El gran error comès durant la transició, va ser la seva filosofia de “borrón y cuenta nueva”, és a dir, va voler entrar en una etapa completament nova i plena de canvis, reconciliant les dues Espanyes. El problema va ser que es va girar completament la cara al passat, els crims de la Guerra Civil espanyola i del Franquisme van passar-se per alt.

La conseqüència és un forat en el passat del nostre país, falta de documents (gran part per culpa de la destrucció intencionada), falta de dades exactes oficials sobre les morts i les atrocitats comeses, i això inclou no conèixer el nombre de víctimes i dels seus noms.

L'oblit del passat ha provocat la desconeixença generalitzada d'una societat sencera, la desconeixença i el desinterés per a conèixer el nostre passat. El fet d'haver deixat passar el temps, ha tingut també com a conseqüència la banalització de la guerra i dels crims comesos durant tants anys.

Si ens referim als camps de concentració en concret, la situació actual és alarmant, doncs la majoria de la població desconeix totalment l'existència en d'aquest tipus de centres en algun moment de la història d'Espanya.

El fenomen concentracionari espanyol no va ser per res suau ni és mereixedor de la indiferència. La Guerra Civil ha deixat una petjada molt profunda en l'Espanya en la que vivim, però malgrat tot, la memòria sobre aquest període és realment molt borrosa.

8. Justícia en l'actualitat: Judicis i condemnes per als criminals.

Els crims del Franquisme no han sigut jutjats ni condemnats, els criminals han quedat impunes.

“La impunitat és la inexistència de responsabilitat penal per part d'autors de violacions contra els drets humans, així com de responsabilitat civil, administrativa i disciplinària, perquè escapen a tota la investigació dirigida a la seva inculpació, detenció, processament, i en tot cas de ser reconeguts com a culpables, condemna i inclús a la indemnització del dany causat a les seves víctimes”.

Les víctimes de crims contra la humanitat tenen dret a saber, a demanar justícia i a una reparació o compensació dels danys causats. I no només les víctimes a nivell individual ténen aquests drets; parlant col·lectivament, a nivell de societat i de país amb una història,

existeix el dret i el deure de conèixer la veritat i condemnar aquests crims, alhora que aprenem de les errades comeses i evitem que es tornin a cometre aquestes violacions.

9. Les restes de l'horror: Les fosses comunes.

El testimoni més evident del genocidi franquista són les fosses comunes, i són també una prova clara de l'oblit i la indiferència vers aquesta etapa de la història d'Espanya.

Centenars de milers de cadàvers segueixen al mateix lloc on van ser apilats tots junts després de les matances. Són tantes les fosses comunes repartides per tota la península i les illes que és gairebé impossible aportar una xifra exacta, i si les fosses són tant nombroses, no es difícil deduir que el nombre de cadàvers sense identificar és molt superior.

Les famílies demanen l'exhumació dels cadàvers de les víctimes, el seu reconeixement i un enterrament digne, però les labors d'identificació de cadàvers son molt escasses i desaprovades per la oposició del govern, fet que provoca l'aparició de greus polèmiques alhora d'iniciar l'obriment d'alguna fossa.

Conclusions

Després de finalitzar la recerca, puc dir que la meva hipòtesi queda resolta.

Recordem que la hipòtesi plantejada era la següent:

“Hi havia diferències entre el que anomenem presons i els camps de concentració franquistes?”

Després d'una exhaustiva recerca, que m'ha permès conèixer les característiques de cada tipus de centre d'empresonament, puc afirmar que sí que hi havia diferències. Però aquestes diferències es troben exclusivament en la forma, ja que el que distingeix els camps de concentració de les presons, és el fet que aquests es creen com a extensió dels edificis penitenciaris. Les presons eren edificacions sòlides construïdes anteriorment amb la finalitat

de servir com a tals, i els camps de concentració van ser la resposta a la manca de presons per la quantitat de detinguts que es va pretendre recolure.

Dic que la diferència es troba en la forma perquè la finalitat tant d'unes com d'altres era la mateixa, i les condicions de vida i el tracte rebut pels presoners eren pràcticament o del tot paral·lels.

Crec que he complert els objectius que vaig plantejar-me en iniciar la recerca, i estic satisfeta de la feina feta.

Puc dir que s'han confirmat els meus temors sobre la manca d'informació fiable i d'interès generalitzat sobre els camps de concentració franquistes i sobre la Guerra Civil espanyola en general.

Com ja vaig dir a l'inici del treball, la desconexió i la indiferència vers el passat a Espanya és alarmant, i em prenc la llibertat de fer una crítica:

El deute que encara té l'Estat amb les víctimes del franquisme és molt gran, malgrat la Lley de Memòria Històrica aprovada el 31 d'Octubre de 2007 pel Congrés dels Diputats, que ha permès l'obriments d'algunes fosses comunes i els decrets de la qual semblen fer-nos veure una petita llum al final del túnel. Però les tasques de reconeixement de cadàvers, d'indemnització a les víctimes i de judicis als crims de la Guerra Civil no avancen ni molt menys al ritme desitjat. Tampoc hem d'oblidar que els qui han aprovat aquesta llei no romandran per sempre al govern i al congrés, així que la llum del final del túnel fa pampallugues. Veient el panorama, s'han creat nombroses associacions i entitats privades a favor de la recuperació de la memòria històrica a Espanya, entre les que destaca la *ARMH (Asociación por la Recuperación de la Memoria Histórica)*.

A banda de l'actuació del govern i la justícia, insisteixo en la importància de la concienciació de la societat en general, trobo de vital importància conèixer per a construir un futur segur del risc de repetir situacions viscudes. I un punt clau en el conèixer es sense cap dubte l'educació, i desde la meva experiència puc afirmar que és totalment insuficient en aquest aspecte. Estic cursant Segon de Batxillerat, i amb els meus 17 anys encara no he rebut una sola classe dedicada a la Guerra Civil i el Franquisme. És cert que només he conegut la meva escola i els dos instituts pels que he passat, però pel que puc veure en els demés, la tònica no s'allunya gens de la pròpia coneguda. És cert que a Història de Segon de Batxillerat s'estudia el tema, però em sembla vergonyós que es faci tant tard i no durant l'ensenyament obligatori.

Sincerament, crec que ens queda moltíssim camí per fer.

Bibliografia

LLibres consultats:

LEVI, Primo: *Si esto es un hombre*. El Aleph, Turí, 1976.

ROIG, Montserrat: *Els catalans als camps nazis*. Edicions 62, Barcelona, 2003.

TORAN, Rosa: *Els camps de concentració nazis, paraules contra l'oblit*. Edicions 62, Barcelona, 2005.

BAER, Alejandro: *Holocausto. Recuerdo y representación*. Losada, Madrid, 2006.

PONS PRADES, Eduardo: *Morir por la libertad, españoles en los campos de exterminio nazis*. Vosa, Madrid, 1995.

VALLÈS, Edmon: *Història gràfica de la Catalunya autònoma; La Guerra*. Edicions 62, Barcelona, 1978.

Altres fonts escrites:

FERNÁNDEZ, Elvira: *Reflexiones de nuestros acompañantes: Mai mes!*. 29 de Septiembre de 2008, página 2.

GARCÍA GAITERO, Prisciliano: *Memorias*. 21 de Juny de 1940- 29 d'Abril de 1945.

Nombrosos articles de la revista "SÀPIENS".

Fonts Audiovisuais:

Petit documental sobre el camp de concentració franquista d'Albatera.

<http://www.youtube.com/watch?v=7G6dlpSfo8I>

Testimoni d'un supervivent.

<http://www.youtube.com/watch?v=hCpzdGAwkBI>

Petit documental: Campos de vejación i muerte.

<http://www.youtube.com/watch?v=uyOnGiBXIZ4>

SÁNCHEZ-PRÍETO, Isabel: *Siempre días azules* (film documental). Espanya, 2005.

Informe semanal, capítol 24. Exilio: Esperanzas Truncadas.

“En Guàrdia” (Programa de ràdio): capítols:

134: *L'exili després de la Guerra Civil*.

154: *Les històries personals de la batalla de l'Ebre*.

194: *Catalans als camps nazis*.

211: *La Falange*.

222: *Lomnibus de la mort*.

185: *La justícia de Franco*.

260: *L'èxode republicà*.

304: *Els catòlics de la República*.

Webgrafia:

Web amb llistats de víctimes republicanes.

<http://www.errepublika.org/listados.htm>

Web oficial del *Gobierno de España*.

<http://www.la-moncloa.es/home.htm>

Web de la *ARMH (Asociación por la Recuperación de la Memoria Historica)*.

<http://www.memoriahistorica.org.es/joomla/>

Web de memòria històrica.

<http://www.memoriales.net/>

Web on es pot accedir a un apartat de l'arxiu històric de Granollers.

<http://www.Granollers.cat>

Web de l'Amical de Mauthausen.

<http://www.amicalmauthausen.org>

ANNEXOS

-Treball de camp a l'Arxiu Històric de Granollers:

A continuació, exposo un llistat amb els camps de concentració, presons i batallons de treballadors que apareixen a les fitxes, i el número de presoners amb aval en cadascún d'ells:

C.C França (sense especificar): 26

C.C de Jurs (França): 1

C.C de Bata (Cádiz): 1

C.C de Deusto (Bilbao): 13

C.C de Heliopolio (Sevilla): 1

C.C de Figueres (Girona): 3

Pension Novelchese: 1

St. Juan de Puerta (Huelva): 1

C.C de Mérida (Badajoz): 1

Corbán (Santander): 3

C.C de La Magdalena (Santander): 3

Hospital Militar (Santander): 1

Pamplona: 1

C.C Clasificación, Barbastro (Huesca):1

C.C de Evadidos primera agrupación, Toro (Zamora):6

C.C Medina de Rioseco (Valladolid): 1

C.C Lavidriera, Àvila (Asturias): 1

C.C de St Ciprien (França): 5

Centro de refugiados militares Ariega (França): 2

C.C Camposancos, La Guardia (Pontevedra) : 2

C.C Argelés Sur-Mer (França): 5

Brigada de trabajadores de Soria a Castejón (Soria): 1

C.C de Sant Joan, Horta (Barcelona): 11

C.C Plaza de toros (Bilbao): 2

C.C Almatrava (Cádiz): 2

C.C Selinas de Medinaceli (Soria): 2

Batalló de treballadors de Besurto (Bilbao): 3

Santoña (Santander): 48

C.C de Corbán (Santander): 2

C.C de Sep Fonds (França):5

C.C Perpinyà (França):2

Hospital de Marcilla (Navarra):6

C.Prisioneros de la Merced (Pamplona):2

Aranda del Duero (Burgos):7

Sta Ana de León: 22

Burgos de Osma:17

C.C de Tarné Garona (França):2

Peñarroya:2

Bón de Treballadors d'Estafeta (Cádiz):29

C.C Convent dels Escolapis (Igualada):3

C.C San Marcos (Lleó):4

C.C Germans de la Doctrina Cristiana (Saragossa):2

C.C Clavé:1
C.C Albaterra (Alacant):6
C.C de Padrón (La Coruña):1
Hospital civil San Antonio Abat (Sant Sebastià):1
C.C Camposacos, La Guardia Centuria 27 (Pontevedra):2
C.C Moncafor (Castellón de la Plana):1
Cárcel provincial de Ávila:2
C.C. San Pedro de Cardenias (Burgos):3
Parque de artillería, estación municionamiento (Guadalajara):1
C.C Miranda d'Ebre:11
C.C Buriana (Castelló):1
C.C Astorga (Lleó):1
Aranda de Duero:2
C.C Santa Maria de Oya (Pontevedra):5
Manicomi de Reus:1
C.C d'Orapesa (Toledo):2
Hospicio 5ª compañía (Lleó):1
C.C Quartell Almansa (Tarragona):5
Plaça de Toros (Vitoria):3
C.C de Salinas (Mallorca):1
Cuartel de Evadidos (Soria):5
C.C Betanzos (Coruña):2
C.C Vernet (França):1
Puebla de Carabiñal (Coruña):2
C.C de Lleida:6
Convent de les Carmelitas (Tarragona):3
Bon de Trabajadores, Servicios Especiales (Oviedo): 1

Bon de Trabajadores Almadrava (Cádiz):1
C.C de Batensas (Coruña):1
Bon de Trabajadores Badajoz:1
C.C de Barcarès (França):2
Bon de Trabajadores Palencia:1
Presó de Carabanchel (Madrid):1
C.C del Ferrol (Coruña):2
C.C de Salamanca:9
5º Bon de Trabajadores Viscaia:4
C.C de la Granjuela (Córdoba):3
Ciudadela (Menorca): 1
C.C de Almenara (Castelló):1
C.C de San Lúcar la Mayor (Sevilla):6
Plaza de Toros (San Sebastián):7
Port Pesquer (Huelva):2
La Azucarera Ibérica, La Rinconada (Sevilla):3
C.C de Valencia de Don Juan (Lleó):1
Hospital Militar (Saragossa):4
Bon Trabajadores (Barcelona):1
Bon Servicio Recuperación (Bilbao):1
Bon Servicio de Recuperación (Barcelona):1
C.C de Marné (França):1
Departament de Landes (França):1
C.C de Albarique (Valencia):1
C.C de Orduña (Viscaia):5
C.C de Tíjola (Almería):3
Hospital convento de Adoratrices (Girona):
C.C de Albacete:2

Comandancia Militar (Figueres): 3
Bon de ingenieros, explotación forestal Pinilla de los Barruecos (Burgos):1
C.C de Lúcar (Almería):3
C.C de Patronato (Bilbao):2
Bon de Trabajadores, Matril (Granada):1
C.C de Medina de Río Seco (Valladolid):4
Campo de prisioneros de Zamora:4
C.C de l'Aubene (França):1
Bon de Trabajadores de Logroño:3
Bon de Trabajadores de Córdoba:4
Hospital de prisioneros, Hotel Inglaterra, Sardinero (Santander):1
C.C Avilés (Asturias):1
Bon de Trabajadores de Chiva (València):1
C.C d'Olot:1
C.C de prisioneros de guerra Trofillo (Cáceres):1
Bon de Trabajadores Comandancia de Marinas (Tarragona):1
Bon de Trabajadores de Segorbe:1
Plaça Espanya (Barcelona):3
Quartell Aurora (Málaga):6
C.C Isla Salté (Huelva):1
Seminario de Cuenca:2
C.C de Santo Domingo de la Calzada:1
C.C. Julio Borrell (Jaén):1
Aranda de Duero:7
C.C de Plasencia (Cáceres):2
Regimiento de Cádiz:1
Escuela industrial Linares (Jaén):1

C.C Rota (Cádiz):1
C.C los Barrios (Cádiz):1
C.C Córdoba:4
C.C Motril (Granada):1
Bon de Trabajadores C^a de transmisiones Estafeta:1
Hospital Provincial de Logroño:2
Detrás del Real (Ávila):1
Quartel de Presentados (Soria):1
C.C de Evadidos (Ávila):5
Caldasio (Viscaia):1
C.C de Barbastro (Huelva):5
C.C de Bremon (França):1
C.C de Orduña (Viscaia):4
C.C de Sant Joan d'Horta:8
C.C Martorell:1
C.C Briçonet (França):1
Plça de Toros (Logroño):4
Bon de Trabajadores (Madrid):2
C.C de Sot de Ferrer (Castellón):1
Hospital Alianza:1
C.C Bilbao:1
Bon de Trabajadores (Guadalajara):1
C.C San Fernando (Toledo):1
Bon de Trabajadores (Oviedo):1
Regimiento ferrocarriles:1
C.C Figuera de Castropol (Asturias): 1
C.C Olite (Navarra):1
Bon de Trabajadores, Ateca (Saragossa):2

Bon de Trabajadores (Terol):1
C.C Almenara (Castellón):1
Hospital de Sant Pau (Barcelona):2
C.C La Rinconada (Sevilla):1
C.C Gabán (Santander):7
C.C Soneja:2
Barco "Ciudad de Palma" (San Sebastián):1
C.C de Reus: 3
Obres militars del Comial (Ourense):1
C.C San Esteban (Perpinyà):2
C.C San Cayetano (Córdoba):1
C.C de Porta Colli (València):1
Masía del Juez Casinos Soria (València):1
C.C Cervera (Lleida):5
C.C de Montcofar (Castellón):1
Bon de Trabajadores del Prat de Llobregat:1
Quartell d'infanteria (Girona):1
C.C s'Espinagá (Menorca):1
C.C La Capilla (Lleida): 1
C.C de Rianjo (Coruña): 2
C.C de Almadraba (Cádiz): 3
C.C Automóviles (Galicia): 1
Cuartel de Santo Domingo (Girona): 2
C.C de Irún (San Sebastián): 1
C.C del Prado (Madrid): 1
C.C Larache (Marroc, protectorat espanyol): 1
C.C de Vic: 2

C.C Castura (Badajoz): 1

Hospital militar Barcelona: 2

C.C Chilches (Castellón): 1

C.C Landia (França): 1

C.C Isla Saltes (Huelva): 3

C.C Gulène (França): 1

Bon de Trabajadores de Alicante: 1

C.C Seminario viejo (Lleida): 1

C.C Castuena (Badajoz): 1

C.C de Torremolinos: 1

C.C Cherta (Tarragona): 1

C.C de San Marcos (Lleó): 10

C.C Santa Ana (Lleó): 15

Llistat provisional de republicans presos i posteriorment assassinats al *Penal del Puerto de Santa María* entre els anys 1936 i 1939.

ALBA BOCANEGRA, FRANCISCO: soltero, cabo de infantería, 19 años (11-08-39)
ALONSO MANZANERA, GONZALO: casado, industrial, 53 años (01-04-39)
ÁLVAREZ RUIZ, FRANCISCO: casado, jornalero, 38 años (01-07-39)
ANASTASIO FERNÁNDEZ, DAMIÁN: soltero, dependiente de comercio, 25 años (28-03-39)
ANLOLI EUZARRATE, SEBASTIÁN: soltero, mecánico, 23 años (20-05-39)
BARQUERO SALAZAR, FRANCISCO: casado, alguacil, 59 años (29-01-37)
BARRIGA GALERA, FERNANDO: casado, del campo, 32 años (03-07-37)
BATISTA, LEONE: soltero, legionario, no consta edad (17-06-39)
BENJUMEA MAIRENA, JUAN: casado, jornalero, 59 años (22-03-38)
BOLAÑOS SÁNCHEZ, FÉLIX: viudo, propietario, 65 años (24-08-36)
BORRERO GARCÍA, BARTOLOMÉ: soltero, jornalero, 30 años (10-05-39)
CABAÑAS CIENFUEGOS, ISMAEL: soltero, contable, 30 años (16-10-39)
CABRERA TUR, FRANCISCA: viuda, ama de casa, 65 años (07-09-36)
CAMPOS RIVADA, ANTONIO: casado, jornalero, 46 años (02-03-39)
CASTRO CÓRDOBA, FRANCISCO: viudo, jornalero, 61 años (20-03-39)
CASTRO MONTESINO. FLORENTINO: casado, alpagatero, 36 años (02-03-39)
CORDERO*, GUILLERMO: casado, carrero, 46 años (20-03-39)
COSSI OCHOA, EDUARDO: casado, comercio, 43 años (18-08-36)
CRUZ FERNÁNDEZ, MANUEL: casado, labrador, 73 años (24-03-39)
CUELLAR LÓPEZ, JOSÉ MARÍA: casado, periodista, 34 años (09-04-38)
CUETO CASTIELLO, NÉSTOR: soltero, labrador, 21 años (22-08-39)
DIÁQUEZ** BASTARRECHE, FRANCISCO DE PAULA: casado, comercio, 61 años (06-08-36)
DÍAZ MOLINA, SEBASTIÁN: casado, ingeniero agrónomo, 39 años (26-05-38)
DON VERGADA, ENRIQUE, soltero, comerciante, 30 años (07-02-39)
DUQUE Y DUQUE, ALEJO: soltero, jornalero, 29 años (27-11-38)
FERNÁNDEZ FLORES, BENJAMÍN: casado, zapatero, 59 años (23-08-39)
FERNÁNDEZ PATALLO, WALDO: casado, labrador, 62 años (12-03-39)
FERRER COSA, CÁNDIDO: casado, cantero, 55 años (18-02-37)
FERRER SAPERAS, JOSÉ: soltero, camarero, 23 años (28-11-36)
FRANCO HERNÁNDEZ, MÁXIMO: casado, labrador, 34 años (07-11-38)
FUENTES MENGUAL, JUAN: soltero, jornalero, 22 años (31-07-36)
GALEANO BACHILLER, JOSÉ: soltero, jornalero, 34 años (22-07-39)

GALLARDO LÓPEZ, PEDRO: casado, empleado de banca, 30 años (28-03-39)
GAMERO CEMENTERIO, PEDRO: casado, guarnicionero, 35 años (01-05-37)
GANDARILLA HOZ, ALEJANDRO: soltero, del campo, 19 años (09-07-39)
GARCÍA DOMÍNGUEZ, FRANCISCO: soltero, jornalero, 22 años (06-03-38)
GIL CORTÉS, MIGUEL: viudo, jornalero, 65 años (01-06-39)
GONZÁLEZ RODRÍGUEZ, ANDRÉS: soltero, no consta profesión, 28 años (22-01-36)
GONZÁLEZ GONZÁLEZ, PRÁXEDES: casado, jornalero, 31 años (05-02-39)
GUERRA PACHECO, ANTONIO: soltero, jornalero, 17 años (19-08-37)
HERVAS ROMÁN, DANIEL: soltero, barbero, 39 años (03-01-37)
HIGUERA GARCÍA, MANUEL: soltero, calderero, 33 años (14-04-39)
HURTADO HURRUSTIZOLA***, JOSÉ L.: casado, labrador, 30 años (06-09-39)
JIMÉNEZ AMAYA, ANTONIO: soltero, del campo, 26 años (03-07-37)
JIMÉNEZ FERNÁNDEZ, ARTURO: ex capitán de intendencia, no constan más datos (15-08-36)
JIMÉNEZ PAYATA, PEDRO: casado, jornalero, 53 años (14-08-38)
JUANA FERNÁNDEZ, EUGENIO DE: soltero, jornalero, 26 años (29-03-39)
LARREATEGUI ORBEGOZO, JUAN JOSÉ: soltero, estudiante, 25 años (27-09-39)
LEÓN LÓPEZ, JOSÉ MARÍA: casado, chófer, 33 años (28-03-39)
LEÓN LÓPEZ, SEBASTIÁN: casado, chófer, 36 años (28-03-39)
LÓPEZ FERNÁNDEZ, MANUEL: casado, ferroviario, 69 años (06-05-39)
LÓPEZ LUJA, TOMÁS: soltero, jornalero, 23 años (17-07-37)
LÓPEZ MACÍAS, JUAN: casado, sastre, 33 años (28-03-39)
LÓPEZ-TAMAYO MORAL, JUAN: casado, inspector provincial de Enseñanza, no consta edad (13-08-36)
MACÍAS VERA, JUAN: soltero, soldado, 28 años (06-09-37)
MARÍN SALGUERO, PEDRO: casado, del campo, 38 años (03-01-37)
MARTÍN SÁNCHEZ, DOMINGO: soltero, jornalero, 34 años (22-07-39)
MARTÍNEZ BARRIUSO, TEODOSIO: casado, no consta profesión, 41 años (24-09-38)
MARTÍNEZ MORÁN, JUAN: casado, contratista, 55 años (17-05-39)
MARTÍNEZ ROSETE, SANTOS: viudo, labrador, 32 años (24-09-38)
MASSARO, ANTONIO: casado, militar, edad; 37 años (23-09-39)
MEDINA GUERRA, DIEGO: casado, del campo, 33 años (03-07-37)
MEDINA GUERRA, JUAN: casado, del campo, 36 años (03-07-37)
MEGA CABALLERO, ANTONIO: casado, del campo, 32 años (fecha desconocida)
MELANA GONZÁLEZ, PEDRO: casado, perómano, 61 años (14-08-38)
MESTRO SALAZAR, MARTINIANO: viudo, no consta profesión, 37 años (21-03-37)
MIGUEL ABASCAL, GLICERIO: casado, jornalero, 47 años (17-12-38)

MONTES GONZÁLEZ, ENRIQUE: soltero, chófer, no consta edad (13-12-39)
MORALES JIMÉNEZ, ANTONIO: soltero, del campo, 33 años (03-07-37)
MORALES ALONSO, VALERIANO: soltero, jornalero, 27 años (18-05-39)
MORALES BARRANCO, ALFONSO: casado, jornalero, 35 años (28-03-39)
MORALES BELA, ROQUE: casado, del campo, 55 años (09-07-37)
MORENO CHICANO, ENRIQUE: casado, mecánico, 30 años (28-03-39)
MORENO ROMERO, GASPAR: no consta estado civil, del campo, 31 años (05-10-37)
MORENO ROMERO, JOSÉ: soltero, del campo, 22 años (05-10-37)
MUGURUZA EXPÓSITO, CASIMIRO: casado, labrador, 59 años (04-03-39)
NÚÑEZ SÁNCHEZ, JUAN: soltero, albañil, 24 años (11-04-39)
OBÓN LOU, JUAN: casado, jornalero, 49 años (14-03-39)
ODRIOZOLA ALONSO, RAMÓN: soltero, jornalero, 20 años (23-03-39)
ORANDA VIESCA, JOSÉ MARÍA: casado, tranviario, 35 años (01-06-39)
OSUNA GÁLVEZ, GABRIEL: viudo, ferroviario, 81 años (31-12-36)
PAJUELO GUIADO, IGNACIO: soltero, zapatero, 37 años (07-03-37)
PEDROS VERLET, FRANCISCO: soltero, camarero, 41 años (12-04-38)
PEÑA ESPADA, ANTONIO: soltero, no consta profesión, 38 años (22-04-39)
PÉREZ ÁLVAREZ, PEDRO: No constan datos personales (03-07-37)
PÉREZ DELGADO, MIGUEL: No constan datos personales (16-02-38)
RAIGADAS VELAZCO****, MATÍAS: soltero, jornalero, 25 años (01-02-39)
RAMÍREZ HERNÁNDEZ, TOMÁS: casado, jornalero, 46 años (04-03-39)
RAMOS GÓMEZ, JOSÉ: soltero, jornalero, 23 años (03-05-39)
REUS LÓPEZ, HIGINIO: casado, industrial, 60 años (24-03-39)
RÍO ROJAS, RAMÓN DEL: casado, escribiente, 37 años (16-12-38)
RODRÍGUEZ ALONSO, ÁNGEL: soltero, cerrajero, 35 años (28-10-38)
RODRÍGUEZ RAMOS, MANUEL: No constan datos personales (05-04-38)
ROMERO BAIZÁN, ANTONIO: No constan datos personales (07-06-38)
ROMERO PASTOR, FERNANDO: casado, jornalero, no consta edad (07-07-39)
RUBIO BENÍTEZ, JUAN: viudo, vendedor, 37 años (28-03-39)
RUEDA GABÁN, MANUEL: soltero, jornalero, 37 años (27-11-38)
RUIZ CAÑETE, MARÍA DOLORES: viuda, ama de casa, 86 años (20-09-37)
RUIZ GUTIÉRREZ, JOSÉ: casado, jornalero, 34 años (03-03-37)
SAN ESTEBAN URRUTIA, JUAN: soltero, calderero, 29 años (15-07-39)
SÁNCHEZ GÓMEZ, EDUARDO: casado, jornalero, 22 años (22-02-37)
SÁNCHEZ SÁNCHEZ, FRANCISCO: No constan datos personales (12-07-37)
SANTIAGO DÍAZ, MANUEL: soltero, jornalero, 29 años (no consta fecha de defunción)
SANZ MARTÍNEZ, APOLINAR: soltero, carpintero, 48 años (18-07-37)

SEGUNDO CANO, ANTONIO: soltero, militar, 26 años (01-07-38)

SELMA LARA, JOSÉ ANTONIO, casado, jornalero, 47 años (03-03-39)

SERRANO PÉREZ, JOSÉ: No constan estado civil ni profesión, 37 años (28-03-39)

TINOCO RODRÍGUEZ, MANUEL: soltero, no consta profesión, 36 años (no consta fecha de defunción)

TORO BORREGO, ANTONIO: No constan datos personales (01-01-39)

VALLE PIMENTEL, ANTONIO DEL: soltero, jornalero, 69 años (27-02-39)

VEGA CABALLERO, ANTONIO: casado, del campo, 32 años (03-07-37)

VEGA VEGA, CESÁREO: viudo, maestro nacional, no consta edad (27-08-39)

VENTOS ZORRILLA, JOSÉ: casado, jornalero, 30 años (16-04-38)

ZAMANILLO HELGUERA, ANTONIO: soltero, empleado municipal, no consta edad (26-12-38)